

Łukasz ZIMA

POLITYKA FEDERACJI ROSYJSKIEJ WOBEC KRAJÓW CZARNOMORSKICH

Abstrakt:

Akwien Morza Czarnego już w czasach starożytnych oddzielał od siebie ludy należące do odmiennych kultur, a jednocześnie umożliwiał im nawiązywanie wzajemnych kontaktów. Tak samo jest obecnie: wybrzeża czarnomorskie należą do państw reprezentujących rywalizujące ze sobą cywilizacje: rosyjsko-prawosławną i islamską. Ponadto, coraz większy wpływ na rzeczywistość społeczną państw czarnomorskich wywiera cywilizacja łaćkańska, szczególnie atrakcyjna dla narodów zamieszkujących północne i zachodnie brzegi Pontu. Odmiennie opcje geopolityczne poszczególnych państw regionu prowadzą do konfliktów i stwarzają zagrożenie dla bezpieczeństwa nie tylko tych państw, a również dla przyległych obszarów. W opracowaniu dokonana została analiza polityki Federacji Rosyjskiej oraz próba wyjaśnienia sposobu podejścia rosyjskich władz do problemów krajów czarnomorskich. Analizą zostaną objęte uwarunkowania historyczne, ekonomiczne i polityczne wpływające na sytuację tych krajów. Zwrócona zostanie uwaga nie tylko na politykę samych państw czarnomorskich, ale również na obecność aktorów trzecich na tym obszarze (Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego).

Słowa kluczowe: Federacja Rosyjska, kraje czarnomorskie, stosunki międzynarodowe, polityka zagraniczna

Wstęp

Rozszerzenie Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego w kierunku wschodnim spowodowało nasilenie się rywalizacji geostrategicznej w krajach otaczających Morze Czarne. Federacja Rosyjska, która postrzega te obszary jako swoją strefę wpływów, konsekwentnie realizuje swoją politykę polegającą na blokowaniu rozszerzenia UE i NATO na wschód. Dąży ona również do przejścia kontroli nad strategicznie ważnymi obszarami wokół akwenu Morza Czarnego w celu zabezpieczenia własnych interesów ekonomicznych, politycznych oraz strategicznych. Do najważniejszych obecnie wyznaczników rosyjskich działań w regionie czarnomorskim należy zaliczyć uzyskanie kontroli w sferze politycznej i militarnej nad znacznym obszarem wybrzeża czarnomorskiego oraz zwiększenie wpływu na politykę byłych

republik radzieckich, które Federacja Rosyjska postrzega jako strefę swoich interesów (Larrabee 2006, s. 113). Prezentowane analizy są próbą odpowiedzi na pytanie, dlaczego akwen czarnomorski jest obszarem strategicznie tak ważnym dla Federacji Rosyjskiej i za pomocą jakich instrumentów jest realizowana rosyjska polityka wobec tego obszaru. Całość rozważań będzie oparta na analizie historycznej i instytucjonalno-prawnej zachodzących tam procesów politycznych, ekonomicznych i społecznych. Ponadto ze względu na specyfikę obszaru konieczne jest ukazanie roli głównych podmiotów kształtujących sytuację geopolityczną. Chodzi więc nie tylko o państwa czarnomorskie ale także wielkie mocarstwa i sojusze zaangażowane politycznie w regionie. Upadek bipolarnego układu sił i powstanie nowych państw nad Morzem Czarnym przyczyniły się do nasilenia rywalizacji o wpływy w regionie, przy czym największą rolę odgrywa Federacja Rosyjska.

Uwarunkowania historyczne

W starożytności wybrzeża Morza Czarnego były skolonizowane przez Greków, od których kontrolę nad tym terytorium przejęło Imperium Rzymskie, a później Cesarstwo Bizantyjskie. Od 1453 roku (podbicie Konstantynopola przez Turków) do początku XIX wieku wybrzeże Morza Czarnego znajdowało się pod kontrolą turecką (Stępniewski, op.cit. s. 15-16). Rosja już w XVI wieku próbowała podbić Krym, ale udało się to dopiero podczas wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1768-1774. Rosja uzyskała dostęp do Morza Czarnego między ujściami Dniepru i Bohu oraz zdobyła twierdze Kercz i Jenikale na wschodnim wybrzeżu Krymu. Natomiast Turcja utraciła chanat krymski, który stał się państwem niezależnym. Gubernatorem na ziemiach, które zostały włączone do Rosji został G. Potiomkin, który w 1783 roku zmusił ostatniego chana do ustąpienia i wprowadził wojska rosyjskie na Półwysep Krymski. Przyłączenie Krymu do imperium rosyjskiego spowodowało wybuch kolejnej wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1787-1792, w wyniku której pod panowaniem rosyjskim znalazło się całe północne wybrzeże Morza Czarnego (Wierzchoś 2009).

Po wojnie krymskiej stoczonej w latach 1853-1856 został podpisany w Paryżu traktat, na mocy którego dokonano neutralizacji Morza Czarnego (zakaz utrzymywania floty wojennej na morzu) oraz zagwarantowano wolność żeglugi. W trakcie wojny krymskiej tereny Półwyspu Krymskiego uległy zniszczeniu, a po wojnie w wyniku rosyjskiej polityki ponad 80 tys. Tatarów Krymskich, stanowiących rdzenną ludność półwyspu, opuściło zamieszkiwane tereny (Fisher 1978, s. 88-89).

Od I wojny światowej (1914-1918) Półwysep Krymski oraz całe północne i wschodnie wybrzeże Morza Czarnego znalazły się pod kontrolą Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W latach 1921-1946 istniała Krymska Autonomiczna Republika Radziecka, która po II wojnie światowej stała się obwodem, co miało związek z wysiedleniem 190 tys. Tatarów w 1944 roku (pod wpływem oskarżeń o kolaborację z Niemcami) (Wroniszewska 2014,

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

s. 104). W 1954 roku obwód krymski wchodzący w skład Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Radzieckiej został przekazany Ukrainńskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej. Tak zwany „dar dla bratniego narodu”, jakim był Półwysep Krymski w 1954 roku w czasach istnienia Związku Radzieckiego był jedynie zmianą administracyjną, która nie miała większego znaczenia (Darski 1993, s. 82).

Problem z przynależnością Półwyspu Krymskiego pojawił się dopiero po rozpadzie ZSRR i proklamowaniu niepodległości Ukrainy w 1991 roku. Krym wraz z Sewastopolem weszły w skład nowo powstałego państwa ukraińskiego. Właśnie wtedy władze rosyjskie zaczęły kwestionować prawomocność przekazania Półwyspu Krymskiego Ukrainie (ówczesne rosyjskie władze stwierdziły, iż decyzja z 1954 roku nie posiada mocy prawnej i została przyjęta z naruszeniem ówczesnie obowiązujących procedur legislacyjnych i republikańskiej konstytucji) (Kozakiewicz 1999, s. 166-167). Pomimo geopolitycznych zmian wywołanych rozpadem ZSRR, Federacja Rosyjska nie zamierza przestać traktować kraje Morza Czarnego jako swoją wyłączną strefę wpływów (Topolski 2010, s. 424). Mimo ogromnych strat terytorialnych, jak twierdzi A. Gil (2011, s. 61-62), „współczesna Rosja to państwo, które formalnie będąc federacją, zachowało jednak swój rzeczywisty imperialny wymiar. Nie zdołały naruszyć go ani rozpad Związku Radzieckiego, ani kryzys z pierwszej połowy lat 90. Ten wielonarodowy i wieloreligijny organizm nie tylko okazał się zdolny do zachowania swego zasadniczego, uformowanego historycznie kształtu terytorialnego oraz do obrony wewnętrznej integralności – i to przy silnych niekiedy tendencjach odśrodkowych wewnątrz (Baszkiria, Tatarstan) i na peryferiach (Czeczenia) – ale też zachował dotychczasowy potencjał, sytuujący go w gronie innych aktorów globalnych”.

Uwarunkowania geograficzne

Czynnik geograficzny w państwowości rosyjskiej zawsze miał istotne znaczenie, ponieważ dzieje Rosji były związane z ekspansją i podbojami terytorialnymi. Rosyjski filozof M. Bierdiajew (2001, s. 193) w następujący sposób charakteryzował rozległość terytorialną Rosji: „Łatwo przychodziły rosyjskiemu narodowi ogromne przestrzenie, ale nie łatwo przychodziła mu organizacja tych przestrzeni w największe na świecie państwo, oraz podtrzymywanie i zachowanie w tym państwie porządku”. Obszar pontyjski kryje w sobie ogromne możliwości i zarazem wyzwania, które wymagają skoordynowanych działań na skalę ponadpaństwową. Jest to obszar niezwykle ważny dla bezpieczeństwa energetycznego Europy, ponieważ tamtędy dokonuje się tranzyt ropy naftowej i gazu ziemnego z krajów Morza Kaspijskiego. Kontrola nad nim jest ważna również ze względu na potrzebę zwalczania transgranicznej przestępczości zorganizowanej (handel ludźmi, bronią i narkotykami) oraz zapobieganie nielegalnym przepływom ludności (Stępniewski 2011, s. 15).

**Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich*,
Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.**

W wyniku rozpadu ZSRR zmienił się globalny ład międzynarodowy, zaś Rosja, jako spadkobierczyni ZSRR, utraciła znaczne terytoria (ponad 5 mln km²) i dominujące znaczenie w basenach Morza Bałtyckiego i Czarnego (Nartow 2007, s. 165). Aby zmienić tę niekorzystną sytuację, Rosja od lat stara się wypełniać „próżnię geopolityczną”, która utworzyła się po rozpadzie Związku Radzieckiego, tym samym uniemożliwiając światowym mocarstwom i organizacjom międzynarodowym (NATO, UE) rozszerzanie swoich stref wpływów. Rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku w kierunku wschodnim, następnie rozszerzenie jej struktur w 2007 roku o Bułgarię i Rumunię, a także aspiracje Ukrainy i Gruzji do członkostwa w UE i NATO, wpłynęły na zmianę sytuacji geopolitycznej. Poprzez obecność militarną i niedopuszczanie do integracji Gruzji i Ukrainy z NATO i Unią Europejską Rosja utrzymuje swój wpływ na procesy społeczno-polityczne i gospodarcze w państwach czarnomorskich (Topolski, op.cit., s. 434-435). Dążąc do umocnienia swoich wpływów w poszczególnych państwach Rosja podtrzymuje lub podsyca istniejące tam konflikty. Wojny w Gruzji i wciąż trwający konflikt we wschodnich obwodach Ukrainy to również instrumenty Moskwy, których celem jest nie dopuścić do rozszerzenia wpływów zachodnich na obszarach uważanych za naturalną strefę wpływów rosyjskich.

Analizując politykę zagraniczną Federacji Rosyjskiej wobec państw czarnomorskich nie sposób pominąć wpływu koncepcji geopolitycznych A. Dugina dotyczących integracji przestrzeni poradzieckiej. Uwzględnienie jego poglądów na temat regionu czarnomorskiego jest konieczne do zrozumienia polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej (Chodkowski 2013). Zgodnie z koncepcją A. Dugina, unikalność Rosji pod względem historii, kultury, położenia geograficznego i usytuowania na arenie międzynarodowej pozwala jej rolę stabilizatora w Eurazji lub nawet w skali globalnej (Menkiszak 2005). Politykę wobec Ukrainy i Półwyspu Krymskiego A. Dugin zalicza do tak zwanej „wewnętrznej geopolityki Rosji” i uważa, iż istnienie Ukrainy jako niepodległego państwa z geopolitycznego punktu widzenia nie ma żadnego sensu. A. Dugin twierdzi, iż „(...) ona [Ukraina] nie posiada odrębnych wartości kulturowych, ani nie jest wyjątkowa w sensie geograficznym i etnicznym. Historyczne znaczenie Ukrainy znajduje odzwierciedlenie w samej nazwie "Ukraina", czyli "przedmieścia", "obszary przygraniczne" (Dugin 1997, s. 216). Wiele elementów z koncepcji geopolitycznych A. Dugina znajduje zastosowanie w polityce zagranicznej prowadzonej przez Federację Rosyjską. Należy do nich teza o konieczności kontroli nad północnym wybrzeżem Morza Czarnego, co jest warunkiem ograniczenia wpływów euroatlantyckich i zahamowania wpływów Turcji. Wojna rosyjsko-gruzińska, niezgodna z prawem międzynarodowym aneksja Krymu oraz konflikt we wschodnich obwodach Ukrainy, stanowią wyraz zastosowania koncepcji geopolitycznych Dugina w polityce zagranicznej Kremla.

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

Oceniając wydarzenia na Ukrainie z 2014 roku A. Dugin wyraził się w następujący sposób: „Krym należy obecnie do naszej strefy wpływów – w przybliżeniu na podobnych zasadach, jak Osetia Południowa i Abchazja. Wschód Ukrainy wkrótce dołączy do tej struktury. Przy obecnym rozwoju wypadków bez problemu dojdziemy do Dniepru i uzyskamy cały jego lewy brzeg. (...) Dlatego Rosja nie zatrzyma się w swoim wyzwolenicznym marszo-zrywie na terytorium Krymu, ani na Dnieprze, ani nawet na zachodnich granicach eks-Ukrainy. Naszym celem jest wyzwolenie Europy od atlantyckich okupantów, tych samych, którzy doprowadzili do katastrofy w Kijowie i oddali tam władze przestępczej juncie”¹. Rozpiętość terytorialna Rosji umożliwia jej odgrywanie istotnej roli międzynarodowej. Geostrategiczne położenie Federacji Rosyjskiej można uznać za korzystne ze względu na następujące czynniki: łatwy dostęp do całego kontynentu euroazjatyckiego umożliwia władzom rosyjskim sprawowanie kontroli nad całym szlakami komunikacyjnymi i handlowymi; przez terytorium rosyjskie mogą przebiegać korzystne korytarze transportowe umożliwiające handel między Europą a Dalekim Wschodem; rozpiętość terytorialna Rosji oraz naturalne przeszkody geograficzne mają duże znaczenie militarne (Czajkowski 2010, s. 33). Patrząc z geostrategicznego punktu widzenia należy zwrócić uwagę również na niekorzystne uwarunkowania, a mianowicie śródlądowe położenie i oddalenie od najważniejszych szlaków komunikacyjnych przebiegających przez oceany, niemożliwość osiągnięcia kontroli nad oceanami, obecność niestabilnych politycznie krajów wzdłuż południowej granicy.

Uwarunkowania ekonomiczne

Region Morza Czarnego jest niezwykle ważny dla Federacji Rosyjskiej również ze względu na fakt, iż jest położony na trasie tranzytu ropy naftowej i gazu ziemnego z obszaru Morza Kaspijskiego. Niebagatelne znaczenie mają też wielkie złoża kondensatów gazowych pod dnem północnej części Morza Czarnego. Państwa czarnomorskie są w dużej mierze uzależnione od pomocy ekonomicznej państw zachodnich oraz dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej z Rosji. Uzależnienie od dostaw rosyjskich surowców energetycznych jest jednym z największych zagrożeń. Inne związane są ze słabością tamtejszych demokracji, korupcją, powiązaniem polityków z organizacjami przestępczymi, co w konsekwencji grozi rozwojem przestępczości, a zwłaszcza przemytu broni, narkotyków oraz handlu ludźmi (Zobeniak 2011, s. 209). Szczególną rolę w kształtowaniu sytuacji geopolitycznej na omawianym obszarze ma rywalizacja Rosji i Turcji. Po rozpadzie Związku Radzieckiego Turcja dążyła do nawiązania współpracy ekonomicznej z nowo powstałymi państwami czarnomorskimi oraz do przejęcia roli gwaranta bezpieczeństwa w regionie. Podejmowane przez

¹ A. G. Dugin, *Przeszkadza nam istnienie „kordonu sanitarnego”*, tłum. L. Sykulski, <http://geopolityka.net/aleksander-dugin-przeszkadza-nam-istnienie-kordonu-sanitarnego/>, (13.02.2016).

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

Turcję działania w tym okresie stwarzały konkurencję dla wpływów Rosji. Ogromny chaos, który powstał po rozpadzie Związku Radzieckiego w następujący sposób opisuje Zbigniew Brzeziński (1999, s. 89-90): „Utrata Kaukazu ożywiła strategiczne lęki przed odrodzeniem wpływów Turcji; utrata Azji Środkowej wywołała poczucie frustracji z powodu możliwości postradania ogromnych zasobów surowców energetycznych i mineralnych tego regionu, budząc jednocześnie lęk przed potencjalnym zagrożeniem islamskim; proklamowanie niepodległości przez Ukrainę podkopało aspiracje Rosji do statusu przywódcy narodów słowiańskich”.

Polityka Turcji w obszarze czarnomorskim jest w dużej mierze skierowana na zachowanie stabilizacji, natomiast jej podstawowym celem w perspektywie długoterminowej jest uzyskanie dostępu do surowców energetycznych, kontrola nad ruchem tankowców przez cieśniny Bosfor i Dardanele, a następnie uzyskanie statusu mocarstwa regionalnego (Konarzewska 2007, s. 375-376). Federacja Rosyjska natomiast wykorzystuje wszystkie możliwe środki w celu przejęcia całkowitej kontroli nad pewnymi sektorami gospodarki (w szczególności nad sektorem surowcowo-energetycznym) w celu uniemożliwienia państwu czarnomorskim wyjścia ze swojej strefy wpływów. Kwestią priorytetową dla Federacji Rosyjskiej jest niedopuszczenie do energetycznego uniezależnienia się państw regionu czarnomorskiego, a w szczególności Ukrainy od dostaw rosyjskiej ropy naftowej i gazu ziemnego. Pragnienie przywrócenia swoich wpływów w przestrzeni poradzieckiej zmusza Rosję do wykorzystania różnorodnych środków począwszy od propagandy, poprzez manipulacje ekonomiczne i wojny handlowe, kończąc na interwencjach wojskowych.

Analizując politykę Federacji Rosyjskiej wobec państw członkowskich Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) nie sposób pominąć kwestii ugrupowania integracyjnego, z wiodącą rolą Rosji, a mianowicie Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej. Należało do niej od momentu powstania w 2000 roku pięć państw: Białoruś, Rosja, Kazachstan, Kirgizja i Tadżykistan. Jej celem podstawowym było stworzenie wspólnej przestrzeni ekonomicznej na obszarze poradzieckim (Wasiuta 2014; s. 43). Eurazjatycka Wspólnota Gospodarcza została rozwiązana w 2014 roku a jej rolę przejęła od 1 stycznia 2015 roku nowa struktura - Eurazjatycka Unia Gospodarcza - kolejny projekt rosyjskich władz skierowany na odbudowę Związku Radzieckiego². Federacja Rosyjska pod względem potencjału gospodarczego, militarnego i finansowego zajmuje dominującą pozycję wśród państw członkowskich EUG. W 2014 roku całkowity budżet organizacji wyniósł 139,6 mln EUR, z czego 87,97% pokryła Rosja, Kazachstan – 7,33%, Białoruś – 4,70%. Według szacunków Instytutu

² Taką opinię wyraził rosyjski politolog Andrzej Pionkowski, [w:] A. Poczobut, *Putin narzuca sąsiadom Unię Gospodarczą*, http://wyborcza.pl/1,76842,17203602,Putin_narzuca_sasiadom_Unie_Gospodarcza.html, (16.02.2016).

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

Ekonomicznego Rosyjskiej Akademii Nauk w ciągu piętnastu lat z integracji euroazjatyckiej Federacja Rosyjska uzyska korzyści w wysokości 700 mld USD (Gostomski, Michałowski 2015, s. 88-91). W. Putin scharakteryzował EUG w następujący sposób: „Proponujemy model potężnego związku ponadnarodowego, który jest w stanie stać się jednym z biegunów współczesnego świata i tym samym pełnić rolę efektywnego połączenia między Europą a dynamicznym regionem Azji i Pacyfiku. W szczególności oznacza to, że na bazie Unii Celnej i wspólnej przestrzeni gospodarczej trzeba przejść do ściślejszej koordynacji polityki gospodarczej i pieniężnej, aby stworzyć pełnoprawną unię gospodarczą” (Wasiuta, op.cit. s. 44).

Uwarunkowania polityczne

Rozpad Związku Radzieckiego i powstanie szeregu nowych państw doprowadziły do ukształtowania się nowej sytuacji geopolitycznej w obszarze czarnomorskim. Kluczowe role w kształtowaniu sytuacji geopolitycznej przypadły Rosji i Turcji, ale duży wpływ wywierają podmioty spoza regionu: Stany Zjednoczone, Unia Europejska i Sojusz Północnoatlantycki.

Kluczem do zagwarantowania sobie przez Federację Rosyjską większej kontroli nad obszarem czarnomorskim było uzyskanie kontroli nad Abchazją i Osetią Południową podczas wojny rosyjsko-gruzińskiej oraz nad Sewastopolem i Krymem. Wykorzystanie przez władze Federacji Rosyjskiej tak zwanej „próżni bezpieczeństwa”, która utworzyła się w regionie Morza Czarnego po rozpadzie Związku Radzieckiego, umożliwiło uzyskanie kontroli nad częścią terytorium Ukrainy i Gruzji, co w konsekwencji zahamowało proces rozszerzenia się Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego na wschód (Jankowski 2011, s. 13).

W porównaniu do Rosji, Turcja w stosunku do państw czarnomorskich prowadzi politykę umiarkowanego zaangażowania. Ze względu na silne powiązania historyczne z mieszkającą w państwach czarnomorskich mniejszością turecką oraz muzułmańską Turcja dąży do stabilizacji w regionie, a władze tureckie krytycznie odnoszą się do konfliktów zbrojnych prowadzonych przez Federację Rosyjską. Z drugiej jednak strony Turcja nie angażuje się w rozwiązywanie konfliktów w regionie Morza Czarnego (Sadowski 2008, s. 62-64).

Z. Brzeziński (op.cit. s. 47) w następujący sposób określa rolę Turcji w regionie czarnomorskim: „Turcja i Iran są jednak przede wszystkim ważnymi sworzniami geopolitycznymi. Turcja stabilizuje region Morza Czarnego, kontroluje cieśniny łączące je z Morzem Śródziemnym, równoważy wpływy Rosji na Kaukazie, jest przeciwwagą dla islamskiego fundamentalizmu i stanowi południową kotwicę NATO”.

Za najważniejsze wyznaczniki tureckiej polityki wobec obszaru czarnomorskiego należy uznać zachowanie wyłącznej kontroli nad cieśninami (Bosfor i Dardanele), sprzeciw wobec dyslokacji okrętów wojennych państw nie

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

leżących nad Morzem Czarnym, inicjowanie tworzenia wielostronnych organizacji zajmujących się kwestiami bezpieczeństwa w regionie (chodzi o Organizację Współpracy Państw Morza Czarnego (BSEC) zorientowaną na konkretne projekty ekonomiczne oraz tak zwane „miękkie” bezpieczeństwo, oraz Black Sea Naval Cooperation Task Force (BLACKSEAFOR) – organizację zorientowaną na tak zwane „twarde” aspekty bezpieczeństwa) (Szymański 2008, s. 1-2).

Znaczenie Morza Czarnego z punktu widzenia Stanów Zjednoczonych bierze się z obecności złóż ropy naftowej i gazu ziemnego (nad Morzem Kaspijskim ale także pod dnem Morza Czarnego). Ponadto obszar ten stanowi zaplecze dla operacji militarnych na Bliskim Wschodzie. Rozszerzenie Unii Europejskiej w kierunku wschodnim zwiększyło zainteresowanie władz amerykańskich stabilnością i bezpieczeństwem w państwach czarnomorskich (Larrabee 2009, s. 301-302). Główne formy zaangażowania władz amerykańskich to promocja demokracji i reform wolnorynkowych w tych krajach, wspieranie nowych inicjatyw infrastrukturalnych, w szczególności w sferze energetycznej (szansa na dywersyfikację źródeł energii dla państw regionu i państw członkowskich Unii Europejskiej), zwalczanie terroryzmu i przestępczości zorganizowanej (Stępniewski 2011A, s. 12-13).

Polityka Unii Europejskiej wobec państw czarnomorskich nabrała większego znaczenia po przyjęciu do jej struktur w 2007 roku Bułgarii i Rumunii i rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych z Turcją. Ważne okazały się też aspiracje członkowskie Gruzji i Ukrainy, a także rozpoczęcie realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa przez Unię Europejską (Dumała 2009, s. 12). Działania Unii Europejskiej koncentrują się na wspieraniu demokratycznych reform i transformacji ekonomicznej, współpracy z państwami regionu w dziedzinie energetyki (zaangażowanie w projekty infrastrukturalne mające na celu uniezależnienie się od dostaw rosyjskich surowców energetycznych) oraz na kwestiach bezpieczeństwa. Zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w krajach czarnomorskich oraz aspiracje państw regionu do członkostwa w strukturach euroatlantyckich są traktowane przez Federację Rosyjską jako zagrożenie dla stabilności przestrzeni poradzieckiej oraz interesów rosyjskich na tym obszarze. Morze Czarne staje się obszarem rywalizacji największych potęg na świecie, co grozi destabilizacją, a w konsekwencji może stwarzać zagrożenia również dla państw członkowskich Unii Europejskiej.

Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Morza Czarnego

W polityce Federacji Rosyjskiej wobec regionu Morza Czarnego wyróżnia się cztery etapy: „fazę początkową” (1991-1994), „fazę czeczeńską” (1995-2002), „okres powrotu” (2003-2008) i etap „aktywnej strategii regionalnej” (od sierpnia 2008 roku do dnia dzisiejszego) (Kobrinśkaja 2008). W pierwszym etapie pojawiły się w regionie konflikty zbrojne na tle ideologicznym i etnicznym związane z dążeniem Federacji Rosyjskiej do reintegracji byłego

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

obszaru Związku Radzieckiego w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (Bieliń 1993, s. 298-301). Głównym celem polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej w tym okresie było stworzenie z Wspólnoty Niepodległych Państw zdominowanego przez siebie jednolitego bloku geostrategicznego. Ogłoszenie w 1991 roku niepodległości Republiki Naddniestrzańskiej doprowadziło do konfliktu zbrojnego (Solak 2009, s. 98-101). Armia moldawska próbowała siłą zlikwidować Naddniestrzańską Republikę Mołdawii, ale przy wsparciu rosyjskim separatystyczna republika obroniła swoją suwerenność. Separatystów wspierała 14 armia rosyjska i właśnie pod jej naciskiem rozpoczęto rokowania, które doprowadziły do podpisania porozumienia między prezydentami Rosji i Mołdawii (Gołębski, Szmyd 1998, s. 53). Niepodległości Naddniestrza nie uznała społeczność międzynarodowa, a obszar ten z geopolitycznego punktu widzenia jest ważnym celem strategicznym dla Rosji, w szczególności po akcesji Rumunii i Bułgarii do Unii Europejskiej (Sikora-Gaca 2013, s. 57). Drugi etap polityki Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich (1995-2002) charakteryzował się uświadomieniem sobie przez rosyjskie władze, iż ze względu na brak możliwości skutecznego wywarcia wpływu na byłe republiki radzieckie oraz tendencje odśrodkowe w państwach poradzieckich, reintegracja byłego obszaru Związku Radzieckiego w ramach WNP jest skazana na niepowodzenie (Ananicz, Magdziak-Miszewska, Sienkiewicz 1997, s. 37). Polityka Federacji Rosyjskiej była skierowana przede wszystkim na budowę relacji bilateralnych z wybranymi państwami (Ukrainą i Białorusią) oraz na rozwiązanie konfliktu czecheńskiego. W tym okresie między Rosją i Ukrainą uzgodniono podział Floty Czarnomorskiej (81,7% okrętów otrzymała Rosja, natomiast Ukraina tylko 18,3%) oraz podpisano porozumienie, na mocy którego Rosjanie dzierżawili od Ukrainy część portu w Sewastopolu na okres dwudziestu lat z możliwością przedłużenia o kolejne pięć lat (Malak 1997, s. 135; Krotofil 2000). Ponadto w 1997 roku między Ukrainą i Rosją został podpisany Traktat o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy, na mocy którego oba państwa zobowiązywały się do ochrony integralności terytorialnej i ochrony mniejszości narodowych. Wojny czecheńskie (1994-1996 i 1999-2009) skomplikowały sytuację. Konflikt mógł eskalować na inne obszary, zwiększając skalę przestępczości, terroryzmu, nielegalnego handlu itp. Społeczność międzynarodowa z jednej strony nie popierała separatystycznych dążeń Czeczeni, oskarżając jednocześnie władze rosyjskie o łamanie praw człowieka. Trzeci etap polityki Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich (2003-2008) charakteryzował się prowadzeniem przez Kreml działań skierowanych na ochronę strefy „strategicznym interesów” Rosji, czyli Morza Czarnego i Morza Azowskiego. Szczególnie ważną rolę w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej w tym okresie odgrywa Ukraina. T. Stępniewski (2011A, s. 48) politykę Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy określa w następujący sposób: „(...) przekonanie Ukrainy do zaakceptowania przewodnictwa Rosji, która jednocześnie pragnie uniemożliwić Ukrainie integrację ze strukturami euroatlantyckimi. Dochodzi też

do odpolitycznienia relacji, gdyż Rosja dąży do skoncentrowania się na realizacji swoich strategicznych interesów poprzez współpracę gospodarczą (dług gazowy Ukrainy, ekspansja rosyjskich przedsiębiorstw energetycznych na Ukrainie poprzez zwiększenie udziałów w kluczowych przedsiębiorstwach sektora energetycznego). Strategia polityczna Rosji wobec Ukrainy opierała się również o promowanie we wschodnich obwodach Ukrainy prorosyjskiego Wiktora Janukowycza, jako kandydata na prezydenta państwa ukraińskiego. Wybory prezydenckie na Ukrainie w 2004 roku miały być rywalizacją pomiędzy zwolennikami prorosyjskiej i prozachodniej orientacji w polityce zagranicznej Ukrainy. Oczywistym wydaje się fakt, iż władze rosyjskie były pewne zwycięstwa Janukowycza w wyborach, natomiast „pomarańczowa rewolucja”, która wybuchła na Ukrainie pokrzyżowała strategię Rosji, której głównym celem było niedopuszczenie do wyjścia Ukrainy z rosyjskiej strefy wpływów. Czwarty etap polityki Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, czyli tak zwana „aktywna strategia regionalna” (od sierpnia 2008 roku do dnia dzisiejszego) rozpoczęła się od wojny rosyjsko-gruzińskiej. W tym okresie polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej jest skierowana na odbudowę wpływów na terenie byłego ZSRR z wykorzystaniem różnorodnych środków, a mianowicie: manipulacji ekonomicznych, ingerencji w politykę wewnętrzną i zagraniczną byłych republik radzieckich oraz interwencji zbrojnych.

Dokonując analizy polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej w tym okresie należy zwrócić uwagę na dwie podstawowe kwestie. Po pierwsze władze rosyjskie osiągnęły zamierzone cele, czyli skutecznie zablokowały integrację ze strukturami euroatlantyckimi Gruzji i Ukrainy, uzyskując przy tym kontrolę nad znacznym odcinkiem północnego wybrzeża Morza Czarnego (Półwysep Krymski i Abchazja). Działania Federacji Rosyjskiej w latach 2008-2017 są skierowane na zaznaczenie własnej strefy wpływów oraz zmianę regionalnego układu sił. Po drugie rosyjska inwazja na Gruzję, a następnie na Ukrainę nadszarpnęły wizerunek Rosji na arenie międzynarodowej, ponieważ przestała ona być wiarygodnym partnerem.

Literatura

- Ananicz A., Magdziak-Miszewska A., Sienkiewicz B., 1997, *Rosja 1996 – przełom czy kontynuacja?*, Warszawa.
- Bieleń S., 1993, *Powstanie Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] E. Zieliński (red.), *Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR*, Warszawa.
- Bierdiajew M., 2001, O władzy przestrzeni nad rosyjską duszą, [w:] L. Kiejzik, *Niemarksistowska filozofia rosyjska*, Łódź.
- Brzeziński Z., 1999, *Wielka szachownica*, Warszawa.
- Chodkowski K., 2013, *Rosja wobec Kaukazu Południowego. Raport geopolityczny*, Instytut Geopolityki, Częstochowa.

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

- Czajkowski M., 2010, *Geostrategiczne uwarunkowania polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej (szanse rozwojowe i zagrożenia)*, [w:] L. Zyblikiewicz, M. Czajkowski, P. Bajor (red.), *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty stosunków z Polską, Ukrainą i Białorusią*, Kraków.
- Darski J., 1993, *Ukraina. Historia, współczesność, konflikty narodowe*, Warszawa.
- Dugin A. G., 1997, *Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoje buduszezie Rossii*, Moskwa.
- Dumala A., 2009, *Polityka Unii Europejskiej w regionie Morza Czarnego*, Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, cz. 1.
- Fisher A., 1978, *Crimean Tatars*, Stanford.
- Gil A., 2011, *Rosja jako państwo-imperium – powstanie i rozwój od końca XVII wieku*, [w:] T. Kapuśniak (red.), *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, Tom 2, Lublin-Warszawa.
- Gołębski F., Szmyd Z., 1998, *Moldowa a Rosja*, Polityka Wschodnia, nr 1.
- Gostomski E., Michałowski T., 2015, *Euroazjatycka Unia Gospodarcza – próba ożywienia instytucjonalnej integracji gospodarczej na obszarze dawnego ZSRR*, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, nr 41, Tom 1.
- Jankowski D., 2011, *Geostrategia obszaru czarnomorskiego*, [w:] B. Bojarczyk, T. Kapuśniak, *Obszar czarnomorsko-kaspijski w stosunkach międzynarodowych*, Lublin.
- Kobrinskaya I., 2008, *The Black Sea Region in Russia's Current Foreign Policy Paradigm*, PONARS Eurasia Policy Memo, no. 41.
- Konarzewska A., 2007, *Strategia Unii Europejskiej wobec regionu Morza Czarnego*, Bezpieczeństwo Narodowe, nr 5-6.
- Kozakiewicz J., 1999, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Warszawa.
- Krotofil M., 2000, *Rosyjsko-ukraiński konflikt o flotę czarnomorską (1991-1997)*, Przegląd Morski, nr 7/8.
- Larrabee F. S., 2006, *A Western Strategy toward Russia in the Black Sea Region*, [w:] R. D. Asmus (ed.), *Next Steps in Forging a Euroatlantic Strategy for the Wider Black Sea*, Washington.
- Larrabee F. S., 2009, *The United States and Security in the Black Sea Region*, Southeast European and Black Sea Studies, vol. 9, no. 3.
- Malak K., 1997, *Rosyjsko-ukraiński spór o Krym, Sewastopol i Flotę Czarnomorską i próby jego rozwiązania*, [w:] J. Kukulka, L. Łukaszuk (red.), *Od konfliktów do partnerskiej współpracy*, Warszawa 1997.
- Menkiszak M., 2005, *Rosyjskie wizje pozimnowojennego porządku międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku. Wizje – koncepcje – paradygmaty*, Warszawa.
- Nartow N. A., Nartow W. N., 2007, *Geopolitika*, Moskwa.
- Sadowski R., 2008, *Zwolennik status quo? Polityka Turcji wobec regionu Morza Czarnego – kształt i uwarunkowania*, [w:] *Raport OSW. Turcja po rozpoczęciu negocjacji z Unią Europejską – relacje zagraniczne i sytuacja wewnętrzna*, Warszawa.
- Sikora-Gaca M., 2013, *System partyjny Moldawii 1989-2009*, Toruń.

Zima, Ł., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec krajów czarnomorskich, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 113-124.*

- Solak J., 2009, *Moldawia, republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i gospodarczy wymiar „zamrożonego konfliktu o Naddniestrze*, Toruń.
- Stępniewski T., 2011, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin-Warszawa.
- Stępniewski T., 2011A, *Polityka czarnomorska Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Lublin.
- Szymański A., 2008, *Turcja wobec konfliktu rosyjsko-gruzińskiego*, Biuletyn PISM, nr 40.
- Topolski I., 2010, *Instrumenty militarne Federacji Rosyjskiej na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw*, [w:] A. Dudek, R. Mazur (red.), *Rosja: między imperium a mocarstwem nowoczesnym*, Toruń.
- Wasiuta O., 2014, *Integracja Eurazji jako globalny projekt geopolityczny Rosji*, *Przegląd Geopolityczny*, t. 7.
- Wierzchoś D., 2009, *Krym. Od Scytów do Rosjan*, [w:] K. Janicki (red.), *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, Kraków-Warszawa, s. 365-367.
- Wroniszewska B., 2014, *Autonomiczna Republika Krymu: pogranicze ukraińsko-rosyjskie*, *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, tom 2, nr 1.
- Zobeniak M., 2011, *Czarnomorski wymiar bezpieczeństwa europejskiego*, *Przegląd Strategiczny*, nr 2.

Russia's policy towards the countries of the Black Sea

For centuries, the Black Sea countries have been the area of contact between the zones of different civilizations (Christian and Muslim) and a region of great importance not only due to geopolitical and geo-economic reasons, but also the cultural and social ones. Political instability in the Black Sea countries (conflicts in the North Caucasus, in Abkhazia and South Ossetia, the Nagorno-Karabakh conflict, the conflict on the Crimean Peninsula and Transdnistria) poses a threat to the safety of not only the countries of that region, but also the other countries of Asia and Europe. The primary objective of this article is to analyze the policy of the Russian Federation, as one of the most important regional players and to present and explain the perception of the Russian authorities of the Black Sea countries. The analysis will be covered by historical, economic and political situation conditions in this area. In the course of the analysis of the geopolitical situation in the Black Sea area, it is extremely important to focus not only on the policy of coastal states and those directly associated with that region, but also on the presence of the other players in this area (the European Union and NATO).

Key words: Russian Federation, Black Sea region, international relations, foreign policy